

Українська Православна Церква

**Т Р У Д И
Київської
Духовної
Академії**

№ 19

Київ
2013

УДК 27(059)

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
ТРУДИ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ № 19

ВИДАВНИЧА ГРУПА КДА

ГОЛОВА Журнал зареєстровано
митрополит Бориспільський в Міністерстві України
і Броварський у справах преси та інформації
АНТОНІЙ, 4 червня 1996 року.
Керуючий справами Реєстраційний номер
Української Православної Церкви, КВ № 2027
Ректор Київської духовної
академії і семінарії, Передрук будь-яких
кандидат богослов'я, професор матеріалів допускається

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР з обов'язковим посиланням
проф. прот. Володимир Савельєв, на публікацію в журналі
голова Видавничого відділу УПЦ «Труди Київської
Духовної Академії»

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР
проф. Бурега В. В. Ваші відгуки
та пропозиції просимо

ЧЛЕНИ ВИДАВНИЧОЇ ГРУПИ: надсилати за адресою:
проф. прот. Олексій Добош 01015, м. Київ,
доц. прот. Ігор Базаринський вул. Лаврська, 15,
доц. прот. Миколай Данилевич корп. 64, КДАіС.
прот. Олег Скарнь Тел.: +38 044 255-12-06,
архім. Сильвестр (Стойчев) факс: +38 044 255-12-60
священик Віталій Воронін *e-mail: pom.rektor@bk.ru*
доц. Борозенець Т. А.

Хроненко І. В. Видаються з 1860 року

ДУХОВНА ОСВІТА

- 311 *Хромець В. А.*
Визнана (невизнана) богословська освіта
в Україні: пошуки виходу із замкненого кола

ПЕДАГОГІКА

- 317 *Кузьміна С. А.*
Архіереї-освітяни: педагогічне служіння випускників
Київської духовної академії 1830–1860-х рр.
- 332 *Пуйко В. М., Супрун М. О.*
Життєвий шлях генерала Георгія Радова: відродження
духовності ув'язнених як особисте завдання

БІБЛІОГРАФІЯ

- 339 *Єленський В. Є.*
Рецензія на: Митрополит Антоній (Паканич).
Богословские статьи, доклады и речи. К.:
Издательский отдел Украинской Православной
Церкви, 2013. 448 с. ISBN 978-966-2371-22-2
- 342 *Архимандрит Кирилл (Говорун)*
Рецензия на: Епифанович С. А. Преподобный Максим
Исповедник, его жизнь и творения. В 2-х томах. СПб.: Изд-
во Олега Абышко, 2013. 384+400 с. ISBN: 978-5-990089-65-5
- 347 Про авторів

ДУХОВНА ОСВІТА

Хромець В. А.

**Визнана (невизнана)
богословська освіта в Україні:
пошуки виходу
із замкненого кола**

У світлі останніх законодавчих ініціатив ряду народних депутатів Верховної Ради України, спрямованих на усунення дискримінації духовної освіти в цілому, а також викладачів, студентів та випускників духовних навчальних закладів зокрема, складалося враження про можливість подолання пережитків радянського минулого нашої країни, після чого почнеться новий етап розвитку теологічної освіти і науки в Україні. Але є побоювання, що цей етап може закінчитися не розпочавшись, оскільки серед парламентарів і чиновників високого рангу є достатня кількість противників цих процесів, вони ратують за те, щоб залишити все, як є.

На даний момент в Україні існують окремо і розвиваються паралельно дві системи теологічної освіти: в духовних (конфесійних) навчальних закладах і у світських навчальних закладах. Перші регулюються Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», другі — Законами України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» був прийнятий ще в Радянській Україні, і те, що цей закон дозволяв створювати духовні навчальні заклади релігійним організаціям і вільно їм функціонувати, було на той час дуже прогресивним кроком. У 1996 р. богослов'я увійшло до переліку спеціальностей, за якими стало можливим отримувати освіту на освітньо-кваліфікаційних рівнях «бакалавр», «спеціаліст», «магістр»; у 2004 р. спеціальність «богослов'я» зникає з переліку напрямів (спеціальностей) на рівні бакалавра, і з'являється знову в 2011 р., але вже з істотним доповненням: підготовка може здійснюватися на рівнях бакалавра, спеціаліста, магістра, але із зазначенням конфесії¹. Здавалося, виникає можливість для духовних навчальних закладів пройти про-

¹ Див. Хромець В. А. Теологічне знання і теологічна освіта в контексті освітньої політики України // Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку /

цедуру державної легалізації освітніх послуг і видавати своїм випускникам дипломи бакалавра, спеціаліста та магістра богослов'я. Це б свідчило про остаточне подолання наслідків епохи державного атеїзму: дискримінації духовних навчальних закладів в цілому, а також їх викладачів та випускників зокрема. Однак богослов'я лише було введено до переліку напрямів (спеціальностей), в той час як механізми, завдяки яким духовні навчальні заклади можуть скористатися цією можливістю, не створено. Це призвело до виникнення процесуальних протиріч. Перше: для того, щоб пройти державну легалізацію і видавати випускникам духовних навчальних закладів дипломи державного зразка, необхідно зареєструвати навчальний заклад у встановленому законом порядку. У той же час, релігійним організаціям не дозволено створювати навчальні заклади, крім духовних навчальних закладів, порядок створення яких зазначений у законі України «Про свободу совісті та релігійні організації». Відповідно до закону, духовний навчальний заклад є типом релігійної організації і тому не має права проходити державну легалізацію з наступною видачею дипломів державного зразка. Друге: релігійна організація не має права створювати навчальний заклад, але таке право має громадянська організація чи фізична особа, тому релігійні організації можуть створити навчальний заклад через афільовану організацію чи фізичну особу. Наступний крок після створення навчального закладу — подача документів на ліцензування, і потім на акредитацію, яка дає право здійснювати освітню діяльність з подальшою можливістю видачі диплома державного зразка. Всі вимоги, висунуті державою, можна виконати, крім однієї: склад кадрів (професорсько-викладацький склад). Тут обов'язково повинна бути витримана пропорція кількості викладачів з профільною освітою і наявністю вчених ступенів і звань. Однак дипломи, наукові та вчені ступені, отримані в системі духовної освіти, не визнаються державою, і не можуть бути враховані. Ми маємо на даний момент лише два приклади афільованості духовного навчального закладу зі світським навчальним закладом, в яких студенти духовного навчального закладу паралельно навчаються на акредитованих богословських програмах: Ужгородська українська богословська академія та Карпатський університет Августина Волошина (КУАВ); Львівська духовна семінарія Української Греко-Католицької Церкви та Український католицький університет (УКУ). І КУАВ, і УКУ пройшли державну легалізацію і отримали право видавати дипломи богословів державного зразка (у цих вузах навчаються студенти паралельно на богословських програмах). У кількох світських навчальних закладах були створені богословські відділення, але набір студентів був вельми нечисленним.

Слід відзначити дуалізм богословської освіти в Україні: богословська освіта присутня як у духовних навчальних закладах, так і у світських. Це призвело до того, що професійна реалізація випускників духовних навчальних закладів можлива тільки у структурі релігійної організації, якій підпорядкований той чи інший духовний навчальний заклад. Водночас випускники світських навчальних закладів з дипломом богослова не можуть знайти собі роботу за фахом, оскільки природною сферою їхнього працевлаштування є релігійні структури, які з недовірою ставляться до богословів з державним дипломом, оскільки релігійна організація не мала впливу на його підготовку. У підсумку релігійні структури більш охоче беруть випускника «свого» навчального закладу, нехай з невизнаним державою дипломом, або випускника з державним дипломом за будь-якої спеціальності, крім богослов'я. Цей дуалізм призводить до взаємного ослаблення підготовки фахівців даної сфери, оскільки призводить до розпорошення кадрів, матеріально-технічних ресурсів і викривлення ринку працевлаштування.

Існує вихід із ситуації, що склалася, представлений різними моделями: від радикальних до досить м'яких. Ми б хотіли зупинитися послідовно на кожній з них.

1. Визнання документів про освіту, наукові ступені та вчені звання, які були видані, видаються і будуть видаватися в системі освіти релігійних організацій України. Цей варіант був відхилений відразу, оскільки такий сценарій призвів би до дискримінації світських навчальних закладів, які повинні проходити тривалу процедуру легалізації, щоб мати право видавати дипломи державного зразка.

2. Другий, більш м'який, варіант полягав у тому, щоб визнати дипломи, видані в системі духовних навчальних закладів до конкретного часу. Часовий період визначає держава. Після цього, за наявності вже визнаних державою документів, виникає можливість державної легалізації духовних навчальних закладів з правом видачі диплома державного зразка. Після деяких дискусій цей варіант також був відхилений, оскільки дана модель передбачає визнання документів, які можуть бути видані в різних за рівнем і якістю освіти духовних навчальних закладах, а це у свою чергу призведе до дискримінації сильніших навчальних закладів, які дійсно організували процес навчання, близький до державного стандарту. Це особливо справедливо, враховуючи, що в дев'яності роки багато навчальних закладів називалися університетами, коледжами, а фактично були дистанційними курсами, але аж ніяк не вищими навчальними закладами.

3. Наступний підхід визначався шляхом уточнення: пропонувалося визначити список духовних навчальних закладів, дипломи яких визнаються. У список повинні потрапити лише ті навчальні заклади, які

максимально наблизилися в організації навчального процесу до державного стандарту освіти. Відповідно дипломи, видані вишами, які не увійшли до списку, не були б дипломами державного зразка. В результаті ті навчальні заклади, дипломи яких визнаються еквівалентними державним, передбачаючи це, вдосконалили б процес наближення своєї системи освіти до державного зразка через такі заходи: видавати дипломи бакалавра і магістра, присуджувати наукові ступені кандидата і доктора наук та звання доцента і професора. Виходить так, що держава повинна легітимізувати деяку «правильну інтуїцію» деяких навчальних закладів. Або, відверто кажучи, визнати дипломи тих навчальних закладів, в яких ця традиція склалася вже раніше, а це означає — дискримінувати одні конфесії на угоду іншим. І звичайно, на це держава піти не може.

4. Ще один варіант: визнати дипломи й атестати викладачів духовних навчальних закладів для проходження державної легалізації (свого роду технічне визнання). Тут теж виникає складність — документи визнали, а сам духовний навчальний заклад (ми про це писали вище) має статус не навчального закладу, а релігійної організації. Якщо ж створити навчальний заклад, то закон вимагає наявності у викладачів дипломів державного зразка. Можна внести зміни до законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», ввести в перелік окремих типів навчальних закладів «духовний навчальний заклад» і дозволити релігійним організаціям створювати навчальні заклади. Однак тут виникає проблема з підпорядкуванням: хто має право визначати спосіб функціонування навчального закладу — релігійна організація, яка створила духовний навчальний заклад, чи Міністерство освіти і науки України? Небажання релігійних організацій доручити здійснювати контроль над своїми навчальними закладами Міністерству освіти призводить до того, що на такий сценарій не згодні більшість релігійних організацій України. Але навіть якщо діяти за цим сценарієм, вийде так, що через деякий час колишні студенти будуть мати диплом державного зразка, а викладачі, що забезпечують для них освітній процес, його не матимуть (крім тих, хто отримав освіту до цих можливих нововведень).

5. Останній пункт відкриває шлях до наступної можливої моделі: прийняти деякі зміни до законів та підзаконних актів і визначити процедуру визнання еквівалентності документів про освіту, наукові ступені та вчені звання, отриманих в освітній системі релігійних організацій. Йдеться про процедуру нострифікації. Подібно до того, як відбувається нострифікація зарубіжних документів, можуть бути нострифікованими документи, отримані в системі релігійної освіти. Це передбачає складну процедуру: подається пакет документів на нострифікацію і вивчається експертами (наскільки даний документ про освіту відповідає держав-

ним стандартам). При цьому, коли йдеться про нострифікацію диплома про освіту, то закономірною є така умова: якщо один диплом конкретного навчального закладу в конкретний рік видачі пройшов нострифікацію, то при подачі іншою особою диплома того ж навчального закладу і того ж року випуску він уже визнається без додаткової процедури. Дипломи про науковий ступінь проходять аналогічну процедуру нострифікації закордонного диплома про вчений ступінь. Дана процедура має свої позитивні моменти: держава в процесі нострифікації переконується у відповідному рівні й може відмовити в нострифікації диплома, який не відповідає рівню державних вимог. Однак враховуючи кількість випускників духовних навчальних закладів, нострифікація може тривати досить довго. Це ще на кілька років відкладе процес легалізації освітніх послуг духовних навчальних закладів. Важливим також є забезпечення процесуальної рівності, щоб уникнути конфесійної дискримінації, коли спочатку нострифікуються документи однієї конфесії, потім інших, що неминуче призведе до питання про першість. Бажано цей процес починати паралельно (але в будь-якому разі ця модель є дуже ресурсно витратною).

6. Остання модель, про яку ми хотіли б сказати, покладена в основу проекту закону «Про внесення змін до чинних законів України» (щодо визнання документів про освіту і наукові ступені, які видаються духовними навчальними закладами) № 2380а. Проект закону являє собою компромісний варіант, і є спробою максимально врахувати вимоги держави, з одного боку, та інтереси релігійних організацій — з іншого. Аналізу того, що пропонується в цьому проекті закону, потрібно присвятити окрему частину нашої статті.

Ми дозволимо собі вказати статті проекту закону, їх переклад і коментар.

Стаття 11 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (дані Верховної Ради УРСР, 1991, № 25, ст. 283). Викласти в наступній редакції:

«Стаття 11. Духовні навчальні заклади

Релігійні управління і центри відповідно до своїх зареєстрованих статутів (положень) мають право створювати духовні навчальні заклади для підготовки священнослужителів і фахівців інших необхідних їм релігійних спеціальностей. Духовні навчальні заклади діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону.

Духовні навчальні заклади мають право здійснювати освітню діяльність за напрямом (спеціальністю) «Богослов'я» і займатися підготовкою фахівців інших релігійних спеціальностей без отримання ліцензії, а також відкривати аспірантуру, докторантуру і створювати спеціалізо-

вані вчені ради відповідно до їх статутів (положень) у порядку, затвердженому їх релігійними центрами (управліннями).

Вищі духовні навчальні заклади можуть здійснювати освітню та наукову діяльність в інших галузях знань і підготовку фахівців різних кваліфікацій відповідно до Закону України «Про вищу освіту».

Духовні навчальні заклади мають право на акредитацію напрямів (спеціальностей) та акредитацію навчального закладу в порядку, передбаченому законодавством для таких навчальних закладів.

Особи, які закінчили навчання за освітньою програмою духовного навчального закладу з акредитованого напрямку (спеціальності) і успішно пройшли атестацію, отримують документи про освіту державного зразка і прирівнюються в правах до осіб, які отримали документи про освіту державного зразка в державних навчальних закладах.

Особи, які навчаються або працюють в духовних навчальних закладах, користуються правами і пільгами, встановленими законодавством України для студентів (учнів) і працівників навчальних закладів, створених відповідно до законодавства про освіту».

Перші два абзаци цієї статті закону залишилися без змін. Усі наступні були запропоновані авторами законопроекту. Починаючи з третього абзацу, мова йде про право духовних навчальних закладів здійснювати освітню діяльність за напрямом (спеціальністю) «Богослов'я» без отримання ліцензії. Відразу слід акцентувати увагу, що ліцензування не вимагається, якщо йдеться тільки про напрям (спеціальність) «Богослов'я». Але далі говориться, що якщо духовний навчальний заклад бажає здійснювати освітню діяльність і за іншими напрямками (спеціальностями), то він повинен пройти повну процедуру, визначену в Законі України «Про вищу освіту», а також в інших нормативних документах, які регулюють питання ліцензування й акредитації. Акредитація здійснюється і в першому, і в другому випадку, а ліцензування не передбачається у першому. Що це означає? Ліцензування — це процедура визнання можливості здійснення навчальним закладом освітньої діяльності по конкретному напрямку (спеціальності). У даному випадку, якщо навчальний заклад зареєстровано як духовний навчальний заклад, даний факт визнається державою як наявність ліцензії на ведення освітньої діяльності за профілем навчального закладу, тобто підготовки богословських кадрів, але процедура акредитації залишається. Дана процедура потрібна для підтвердження виконання всіх вимог до підготовки за напрямом (спеціальністю) «Богослов'я» і акредитований напрям (спеціальність) дає право видавати дипломи державного зразка. Слід також зазначити, що акредитованим напрям (спеціальність) може бути за умови виконання державного стандарту освіти та галузевого стандарту за напрямом (спеціальністю) «Богослов'я».